UN GLOSAR JURIDIC DIN 1815

DE

GR. BRÎNCUȘ

În Bibliografia românească veche (1508—1830), t. III, a lui I. Bianu și Nerva Hodoș, este înregistrat un glosar de neologisme intitulat « *Scară a cuvintelor celor streine și a celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a să metahirisi în alcătuirea pravililor* ». Glosarul a apărut anonim, la Iași, în 1815; e tipărit in -4° de 7 foi și cuprinde 120 de cuvinte.

Pe ultima pagină a glosarului se găsește o listă în care termenii glosați sînt traduși în limbile latină și greacă (ex. 1. a d o p t i o, νἱοθεσία, corespunzător termenului glosat a d o p ț i e).

Glosarul prezintă un interes deosebit, fiindcă termenii respectivi, specifici stilului juridic, erau mai puțin cunoscuți.

Apariția acestui glosar se datorează necesității de explicare a unor cuvinte curente în textele legislative ale vremii.

Cartea de legi cu care poate fi pus în legătură glosarul de care ne ocupăm este pravila lui Andronache Donici « *Adunare din pravilile împărătești sau alegire cuprinzătoare foarte pe scurt de cele trebuincioase pravile alcătuite cu mare lesnire spre înțelegerea și știința tuturor* », tipărită în Iași, la 1814[1]. Cei mai mulți termeni din glosar sînt în legătură cu dreptul de proprietate, asupra căruia insistă cu deosebire autorul pravilei, întrucît chestiunea interesa mult burghezia românească de la începutul secolului al XIX-lea.

Dintr-o notiță de la sfîrșitul glosarului, semnată *Tălmăcitorii Pravililor*, constatăm că autorii glosarului n-au urmărit explicarea termenilor noi, necunoscuți îndeajuns, din cartea lui Donici, ci și un țel mai înalt. Ei invită pe cunos-

[1] Vezi Andrei Rădulescu, Din viața și activitatea lui Andronache Donici (extras din Rev. judiciară), Buc., 1906.

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

cătorii gramaticii să-și dea părerea asupra glosarului alcătuit și, mai ales, să arate modul cel mai potrivit de îmbogățire a limbii literare cu termeni juridici creați în limba romînă sau împrumutați din limbi străine: *Aceasta mai sus pînă acum puse cuvinte să dau în publică cu poftitoare cerere ca cei ce au știință atîta de regulele cele gramaticești și cele loghicești, dupre care pot a să face nume noauă din însăși firea unii limbi și a să împrumuta din alte limbi străine, din care să cuvine, cît și de alte mijlociri prin care o limbă săracă să poată a să îmbogăți, să ajutoreze ei pre cei iscăliți cu dragoste hristianească și cu rîvnă patrioticească prin sfătuirea lor de vor afla ei niște cuvinte pravilicești mai potrivite decît cele puse aicea ca să se pue acelea în locul acestora.* În această scurtă postfață autorii nu amintesc pravila lui A. Donici, ceea ce înseamnă că materialul glosarului nu se mărginește la această pravilă. Constatarea noastră poate fi verificată printr-un studiu comparativ. Astfel, numeroși termeni noi din pravila lui Donici, care cu siguranță sînt specifici stilului juridic, n-au fost trecuți în glosar.

a c o l i s i t o r i (pl. = acoliți; 179);

a n i l i c s și a f i l i c s:

nevîrstnicul partea bărbătească pînă la 14 ani se numește în pravilă a n i l i c s; ... *de la 14 ani pînă la 25 se numește* a f i l i c s (93);

a d v e n t i c i a (= zestrea care nu provine din averea tatălui; 112);

p r o f e c t i c i a sau p a g a n i c a (= zestrea pe care cineva o dă unei fete din dragostea pe care o poartă tatălui fetei);

a d v o c a t (8), a d e v e r i n ț ă (= act, certificat; 63);

a s e a l c ă t u i (= a se înțelege, a se învoi): *Și deaca cineva va da în orîndă cuiva sau moșie sau alt acaret și pre urmă va vrea să vînză altuia de veaci, trebuie mai întîi* s ă s e a l c ă t u i a s c ă *cu cumpărătoriul* (60);

c o n t r a c t (= a se înțelege, a se învoi);

e m f i t e v s i s: *năimeală de veaci sau orînda de veaci, adecă în viață sau pentru o îndelungată vreme să numește în pravilă* e m f i t e v s i s (64);

e r o t o c r i s i e (= judecata săvîrșită de judecători aleși de amîndouă părțile care se judecă; 14);

f i s c u s (= fisc; 164); i p o d i c h i (= zălog, ipotecă; 49);

j a l o b ă p e r s o n a l i c e a s c ă și j a l o b ă i n r e m: *pînă a nu intra cineva în stăpînirea lucrului are* j a l o b ă p e r s o n a l i c e a s c ă *asupra celui ce iaste îndatorit a i-l da, iar după ce au dat a intra în stăpînirea lucrului atuncea are* j a l o b ă i n r e m și *dreptățile asupra lucrului cerșut* (25);

a m i ș c a j a l o b a (= a da în judecată pe cineva);

l u c r u r i m i ș c ă t o r e și l u c r u r i n e m i ș c ă t o a r e (= lucruri mobile și lucruri imobile; 29);

n o t a r i u adecă condicariu a judecătoriei (42);

p e d e a p s ă d e c a p (= pedeapsă capitală; 173);

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

sinisfora, adecă împreună aducere (toți frații vor aduce partea de avere primită de la părinți pe cînd aceștia trăiau și vor proceda la o nouă împărțire a moștenirii; 168);

vadea (= răgazul care se dă pîrîtului pentru a aduce noi dovezi; 13); stări împrejur (pl.=circumstanțe; 9); ecsecutoriul (182); Lista poate fi prelungită.

O parte din termeni sînt greceşti şi nu s-au adaptat la firea limbii noastre. Unii termeni din glosar lipsesc din textul pravilelor:

aluvie (= aluviune); acsiomă, bezmănuire (= închiriere), dezmoștenire, dreptatea cea realnică, concursul, mandatul, suptașezarea moștenitorului, uzucanie etc.

În glosar, termenii sînt grupați în familii de cuvinte (ex. depozesc, depozitul, depozitariul, depozitoriul); în pravilă, dintr-o familie întreagă de cuvinte, nu găsim decît unul sau două.

Sînt folosiți în pravilă termeni ca: depozit (32), curator (99) etc., dar nu și cei din aceeași familie cu aceștia: *depozesc, depozitariul, depozitoriul curatorisesc, curatorisitul* etc.

Alteori, pentru denumirea aceleeași noțiuni sînt întrebuințați termeni diferiți. În pravilă se vorbește de neamurile din sus, neamurile din jos și neamurile de lături (109), iar în glosar de suitori, pogorîtori și lăturealnici.

Și în privința formei cuvîntului avem de făcut observații. În pravilă apar depozit (cu acc. pe *o*), codichel, iar în glosar depozit (cu acc. pe *i*), codițil.

Prin urmare, glosarul de neologisme de la 1815 nu e «un adaos la pravila lui Andronache Donici», cum susțin autorii Bibliografiei romînești vechi, ci o încercare de a arăta cum trebuie îmbogățită limba textelor juridice cu termeni noi, formați în interiorul limbii sau cu termeni străini adaptați. Faptul acesta se constată de altfel și din postfața glosarului. El poate fi considerat și ca o reacțiune față de numărul prea mare al grecismelor neadaptate și ca atare neînțelese de marea masă a poporului.

Trecem acum la studierea cuprinsului glosarului. În primul rînd, trebuie precizat că nu toți termenii explicați aparțin cu strictețe stilului juridic:

alluvie *iaste: cînd un rîu sau o altă apă curgătoare mănîncă de la un mal cîte puțin și fără a să simți, și adaoge pămînt la alt mal*;

acsioma *iaste o hotărîtă punere de temei, carea, auzindu-se numai, să înțeleage și să pricepe*;

substanția lucrului *să fie toate acelea fără care n-ar putea lucrul să fie aceia carea el dupre numirea sa trebue să fie*;

sistimă, systimă, (= sistem) *iaste o adunare de adeveruri care cu bună rînduială între sine sînt legate*;

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

factul *iaste temeiul și isprava pricinii*;

sorelnic *iaste locul cel descoperit pre casă, unde să pun lucruri la soare*;

cîtimea *cuprinde mărimea, mulțimea, lățimea, grosimea și înălțimea vreunui lucru*;

perpendicularie linie *iaste: cînd o linie dreaptă, ca cum A.B. puindu-să pe o altă linie dreaptă, ca cum G.D. face două unghiuri întocma adecă: A.B.G. și A.B.D. Întru acest chip, încît, deaca din pontul unirii liniilor să face un țărcălam, vor cuprinde fiește care din aceste unghiuri o a patra parte a țărcălamului*;

feliurimea *arată de ce feliu iaste cutare lucru, bun sau rău, mare sau mic, tare sau slab, greu sau ușor, alb sau negru, vîrtos sau moale și celelalte*;

haractirul *supt care să înțeleage mai ales cuprinderea tuturor însușirilor, prin care un om să deosebește de altul*;

obiectul *iaste lucrul cel supus privirii, gîndului sau vorbirii.*

Sînt glosați și cîțiva termeni care în stilul juridic au sensuri diferite față de cele din stilurile din care provin:

interesul *cuprinde în sine toată paguba carea pătimește cineva afară de pierzarea lucrului sau a prețului și folosul de care să lipsește acesta din pricina altuia. Pentru care întîmplare nu s-au împlinit îndatorirea cum să cade*;

concursul *să zice de către judecătorie chiemarea sau adunarea tuturor acelora carii au a ceare de la un datornic ce nu iaste în stare a plăti toate datoriile sale*;

prescripție *iaste cînd cineva piiarde dreptatea carea o avea asupra vreunui lucru, pentru că n-au uneltit-o ori n-au cerut-o cu judecată, pînă ce au trecut vreamea cea hotărîtă de pravilă*;

ocupație (cu derivatele: *ocupesc, ocupatoriul) să zice cînd apucă cineva mai înainte decît altul vre un lucru ce n-are stăpîn și-l însușește luișI, adecă îl face al său.*

Unele cuvinte glosate sînt înrudite ca sens sau sînt chiar sinonime. Astfel bezmănuesc (verb glosat alături de derivatele: bezmănuire, bezmănuitariul, bezmenuitoriul, bezmenuitură), năimesc, (verb care apare alături de derivatele: năimitariul, năimitoriul, năimirea, năimala, năimitura) și orîndăluesc (orîndător, orîndăluire, orîndăluitoriul) au același sens de «a închiria cuiva pămîntul sau un alt obiect». Foarte apropiate ca înțeles sînt și cuvintele *curatorisesc (curatorisitul, curatorul)* și *epitropesc, (epitropitul)*, primul însemnînd *a purta de grijă pentru averile și pentru persoana cuiva, carele s-au pus supt curatoria, adecă purtarea de grijă, nu din pricina nevîrstniciei, ci din alte oarecare pricini*, iar celălalt, «a se îngriji de persoana și de averea unui nevîrstnic».

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

Interesante sînt și cele cîteva exemple de traduceri ale unor cuvinte străine: înarmarea (= utilaj agricol) *să zice cuprinderea tuturor lucrurilor sau unealtelor care sînt trebuincioase spre uneltirea* (= întrebuințarea) *lucrului celui de frunte. Adecă în înarmarea moșiei să cuprind toate cîte sînt trebuincioase la lucrarea pămîntului, precum sînt robi, dobitoace și unealte și la aducerea rodurilor și la căratul, la așezarea și la păstrarea lor*. Cuvîntul acesta derivă de la *a arma*, mai vechi în limbă. El e o formație nouă care a pierdut orice legătură de sens cu cuvîntul de bază și traduce unul din înțelesurile rus. орудия « unealtă agricolă, armă de luptă ».

însușesc (însușirea) e o creație cărturărească la înc. sec. al XIX-lea de la pron. însuși, cu sensul fr. *approprier*;

suitorii *sînt aceia din care eu mă trag prin naștere, adecă tatăl mieu, moșul (bunul), strămoșul, răstră noșul și cei mai sus decît dînșii;* (traduce lat. *ascendens, -tis)*; pogorîtorii *să numesc toți aceia care să trag de la mine adecă: fiiul mieu, nepotul de fiiu, strenepotul, răstrenepotul și cei mai jos decît dînșii*; (traduce lat. *descendens, -tis)*; suptașez, suptașezatul, suptașezarea moștenitoriului (= substituirea în drept de succesiune) *iaste cînd așază cineva în locul moștenitoriului celui dintîi un al doilea, în locul a acestuia un al treilea moștenitoriu, întîmplîndu-se ca moștenitoriul cel așezat să moară, sau să nu voiască, ori din nevredniciia sa să nu poată moșteni pe diiatorul;* (traduce lat. *substituo, -ere*; fr. *substituer*).

Neologismul satisfacția apare alături de termenul prin care e tradus: facere destul. De asemenea: sîrmănărie, orfanotrofie *casa aceia a obștimii în carea cu chieltueli de obște să hrănesc și să cresc copiii sirimani.*

Formarea cuvintelor oferă aspecte interesante asupra cărora trebuie să ne oprim.

Sufixul *-(ț)ie*, care a fost introdus în limbi noastră din rusește [1]), nu e concurat de *-(ț)iune*: apelație, adopție, alluvie, condiție, ocupație, tradiție.

Multe verbe (și derivate verbale) de origine romanică sau vechi romînești primesc sufixul grecesc *-isi*, productiv la începutul sec. al XIX-lea: adoptisesc (adoptisitoriul tată sau moșu), adoptisitoarea (maică sau moașă, adoptisitul), diiatisesc, curatorisesc (curatorisitul), legatisesc, mandisesc, tradisesc, uzucanisesc.

Mai rare sînt exemplele cu sufixele *-icesc*, productiv în acea epocă, *-nic* și *-ălui:* moralicesc, personalicesc, privaticesc; sorelnic (= solar), personalnic; orîndăluesc (orîndăluire, orîndăluitorul).

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, Influențe rusești în l. rom.; vezi și Un dicționar de neologisme romînești, de același autor, în S.C.L. I/1950, f. 1, p. 64.

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

Apariția familiilor de cuvinte create prin derivarea cu sufixe dovedește că autorii glosarului își dădeau seama de felul cum trebuie alcătuit un dicționar: depozesc, depozitul, depozitariul, depozitoriul; comodatul, comodesc, comodătariul, comodatoriul; posesie, posesorul, posidesc; tradiție, traditorul, tradisesc etc.

Unele cuvinte sînt formate prin derivare de la cuvinte vechi în limbă. Astfel, cuvinte ca bezman, diiată, a moșteni, orîndă, dreptate erau cunoscute dinainte și de aceea nu s-a simțit nevoia să fie glosate; în schimb, derivatele lor: bezmănuesc, bezmănuire, bezmănuitariul, bezmenuitoriul, bezmenuitură; diiatisesc, diiatorul; dezmoștenesc, dezmoștenire, dezmoștenitoriul, dezmoștenitul; orîndator, orîndăluesc, orîndăluire, orîndăluitoriul, fiind creații mai noi, glosarea lor era necesară.

Totuși, constatăm uneori și glosarea termenului de bază, alături de derivatele lui, chiar dacă acesta e un cuvînt vechi, bine cunoscut în limbă; năimesc, năimitariul, năimitoriul, năimirea, năimala, năimitura; uzucanie, uzucanisesc.

Cuvintele împrumutate din alte stiluri apar însoțite de unele determinative care au rolul de a le preciza sensul. Atît determinatul cît și determinantul pot fi neologisme sau cuvinte vechi românești:

Condiția cea atîrnătoare *iaste: Cînd dreptatea cea de cineva orînduită nu ia întru alt chip puteare lucrătoare, fără numai după împlinirea sau eșirea condiției. Adecă: cînd zice cineva să ia cutare din avearea mea doaă mii de lei, după ce va săvîrși cursul învățăturii pravililor.*

Condiția cea dezlegătoare *iaste: cînd dreptatea, carea s-au dat cuiva, conteneaște, împlinindu-să sau întîmplîndu-să condițiia. Adecă: să aibă cutare de la moștenitorii miei hrana sa pînă la al optsprezecelea an al vîrstii sale*;

Lucru cheltuitoriu (= lucru consumtibil, perisabil) *să zice acela cu care nu să poate folosi cineva cum să cade, deaca el nu-l va cheltui, strica, mînca ori bea, precum sînt bani, pîine, făină, roduri, vin, unt de lemn și cealelalte*;

Lucru necheltuitoriu *iaste acela care poate cineva a-l unelti* (= întrebuința), *fără să-l strice sau să-l cheltuiască, precum iaste un caru, un dobitoc, o carte și cealelalte*;

Persoană în pravile (= persoană fizică) *să numește omul acela* (care) *în statul are o stare politicească, adecă dreptăți și îndatoriri politicești.*

Persoană moralicească (= persoană juridică, persoană morală) *iaste o cuprindere a mai multora oameni, carii au deopotrivă dreptăți și îndatoriri și să socotesc toți ca o persoană, precum sînt: obștime, breaslă, tovarășii și cealelalte*;

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

Presumțiia cea pravilnicească *iaste o punere ca aceasta, carea în lipsa adevărului celui pravilnicesc trebue să se socotească ca o adevărată, pînă să vor dovedi ceale împotrivnice*;

Fapte criminalicești *sînt faceri sau nefaceri împotriva pravililor, adecă cînd face cineva aceaia ce iaste oprit de pravile sau nu face aceaia ce pravila poruncește a să face: prin care faceri sau nefaceri să scoposeaște tocma aceia ce vatămă sau strică siguranțiia cea obștească și care să supun unii cercetări și urmări criminalicești.*

Sînt însoțite de determinative și cuvintele specifice stilului juridic care în acest stil au mai multe întrebuințări:

Dreptatea cea afară scoțitoare *iaste dreptatea aceaia carea să cuvine cuiva întru acest chip, încît tot altul n-are tot aceeiași dreptate. Adecă: deaca cineva are vreun lucru întru dreapta stăpînirea sa poate să scoată pre fieșt care altul din întrebuințarea lucrului acestuia*;

Dreptatea cea realnică (= dreptul de proprietate) *iaste dreptatea aceaia carea, aducîndu-să către lucruri, are puterea lucrătoare asupra tuturor oamenilor, deci și asupra tot posesorului, adecă: deaca cineva au luat din ale meale vre un lucru fără știrea și voia mea și l-au vîndut, am dreptate asupra lucrului acestuia ca să-l iau cu judecată ori la cine îl voi afla și celelalte*;

Dreptatea înfățoșării *iaste aceaia: cînd din pogorîtorii, adecă: nepoții și nepoatele, strenepoții și strenepoatele și cei mai jos decît dînșii sau din lăturalnicii, adecă: nepoții și nepoatele din frate și din soră și lăsătoriului de moștenire, intră la moștenirea lui în locul tatălui sau a maicii lor, care au murit mai nainte decît lăsătoriul de moștenire și iau toți, cîți vor fi atîta parte din moștenire cîtă s-ar fi cuvenit tatălui sau maicii lor deaca ar fi trăit.*

Raportînd glosarul de care ne ocupăm la vocabularul limbii noastre de astăzi, constatăm că o mulțime de neologisme s-au adaptat încă de atunci la limba romînă, căpătînd o fizionomie specific romînească. Ele s-au impus în limbă:

Depozitoriul *iaste acela carele ia spre pază un lucru ce i-au încredințat altcineva*;

Condițiia *iaste o împlinire sau întîmplare de carea să spînzură vreo dreptate. Adecă: deacă voi cîștiga cu negutitorie zeace mii de lei, vei avea de la mine o mie de lei*;

Comodatul *să zice cînd dă cineva altuia vreun lucru carele nu iaste din ceale cheltuitoare, spre hotărîtă uneltire fără vreo plată, numai pentru hatîr, care lucru trebue priimitoriul să-l dea înapoi fără vreo stricăciune*;

Legatul *iaste cînd cineva prin voința sa cea mai de pre urmă lasă altuia vreun lucru sau și vreo dreptate ca o danie*;

Mandatul *să zice cînd dă cineva altuia deplină putere ca să facă în numele mandatoriului vreo treabă sau vreo slujbă*;

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)

Tradiție *iaste mutarea cea desăvîrșită a vreunui lucru din mîna unuia în mîna altuia.*

De asemenea: curatorul, satisfacțiia, prescripția, fideicomisul, însușesc etc.

Unii termeni, derivați de la cei înșirați mai sus sau din același cuvînt cu cele care s-au păstrat, nu mai sînt folosiți astăzi: depozesc, comodesc, comodătariul, comodatoriul, legatisesc, mandisesc, traditorul, tradisesc, curatorisesc, curatorisitul.

De asemenea, astăzi nu mai sînt întrebuințați termenii: bezmănuesc: *eu dau pămîntul mieu cu bezman* (= embatic, arendă); bezmănuire, bezmănuitariul, bezmănuitoriul, bezmenuitură; diiatisesc, diiatorul; năimesc: *eu dau cu chirie*, năimitariul, năimitoriul, năimirea, năimala, năimitura; pontuluire (= contract în care sînt specificate clauzele); sîrmănărie; sorelnic; suptașez; uzucanie, uzucanisesc; orîndăluesc (= dau cu orîndă, cu chirie, camătă); orîndăluire, orîndăluitoriul, orîndător; înarmarea etc.

Au dispărut fără urme cuvintele grecești neadaptate: psifosul (= votul), theoretra: *să numesc aceale care să dau de cătră bărbat la mireasă pentru cinstea fecioriei ei a doua zi după nuntă.*

Cuvîntul patron, care însemnează *ertăroriul robului său*, este cunoscut astăzi cu alt sens.

În privința glosării termenilor, constatăm unele definiții greoaie:

votul sau psifosul *să zice cînd arată cineva voința sa pentru un lucru care prin învoirea a mai multora trebue să se hotărască.*

Deseori, pe lîngă definirea cuvîntului, se recurge și la explicarea lui printr-un exemplu (vezi mai sus felul cum e glosat cuvîntul condiția cea atîrnătoare).

Cuvintele care sînt folosite și în alte stiluri ale limbii literare, dar care în stilul juridic au sensuri deosebite, primesc, pentru a se atrage atenție asupra sensurilor noi (juridice) o mențiune, ca de exemplu: *să zice de cătră judecătorie* (vezi mai sus felul cum e glosat cuvîntul concursul).

În sfîrșit, derivatele sînt definite de obicei prin termenul de bază:

diiatisesc: *eu fac o* diiată.

diiatorul *iaste acela ce face o* diiată.

Din cele arătate mai sus rezultă că glosarul juridic de la 1815 prezintă interes pentru istoria limbii noastre. El este o dovadă a faptului că stilul juridic s-a fixat în limba literară la începutul secolului al XIX-lea.

Elementele cuprinse în glosar sînt în special neologisme provenite din limba latină, intrate direct sau prin filieră rusească, calcuri după cuvinte străine și creații noi, cu mijloace proprii limbii noastre. Remarcăm de asemenea tendința autorilor glosarului de a elimina grecismele cu sferă de circulație prea restrînsă.

BDD-A10297 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:51 UTC)